

SAMOUPRAVLJANJE I DRŽAVA U RAZVOJU
SOCIJALISTIČKOG SAMOUPRAVNOG SISTEMA
U JUGOSLAVIJI

UVOD

Jedna od osnovnih karakteristika razvoja suvremenog društva jest njegovo sve veće podržavljenje, odnosno jačanje uloge i funkcije države, bilo da je taj proces izražen kroz državni kapitalizam ili pak državni socijalizam.

U razvoju suvremenog kapitalističkog društva zasnovanog na privatnom vlasništvu, tj. vlasti kapitala nad radom, država se pojavljuje kao temeljni element njegove društveno-ekonomske i političke konstitucije — klasne organizacije kapitalističkog društva. Ona postaje dominantan faktor održavanja i razvoja tj. integracije sistema, i prevladavanja njegovih klasnih, socijalnih i ukupnih društvenih protivurječnosti koji proizlaze iz protivurječnosti osnovnog društvenog odnosa kapitalizma kao sistema. Kao elemenat klasne organizacije kapitalizma, država dakle, konstituira političko društvo kapitalizma, država dakle, konstituira političko društvo kapitalizma odnosno vlast eksploatatorske klase i podržavljenje koje ona u tom procesu vrši, jest ekonomsko-politička stabilizacija i utemeljenje kapitalizma kao sistema.

S obzirom na historijske uvjete, snage i subjekte socijalističkih revolucija dosadašnji razvoj socijalističkih zemalja zasnivao se, uglavnom, na podržavljenju kako s obzirom na razvoj proizvodnih snaga i odnosa tako i s obzirom na, iz toga izvedeni, razvoj političke organizacije društva.

Kao odlučujući faktor ekonomskog i političkog razvoja, država se pojavljuje i u, od kolonijalizma novooslobođenim zemljama i zemljama u razvoju.

Taj proces jačanja uloge države praćen je konstituiranjem podržavljene strukture kao relativno osamostaljene društvene strukture, odnosno kao otjelovljenja osnovne društvene i političke moći klasnih, tj. socijalnih, ekonomskih i društvenih interesa vladajuće klase ili dijelova društva.

Kao rezultat svjetskog, odnosno međudržavnog ili međunarodnog povezivanja pojedinih društvenih sistema ili njegovih dijelova, a u sklopu naučno-tehnološke revolucije, država se pojavljuje i kao nosilac stvaranja jakih međudržavnih zajednica kao što su ekonomske, političke i vojne organizacije i savezi ili pak pojedina međudržavna udruženja proizvodnih ili tehnoloških

grana, koja na taj način tvore različite oblike kao npr. multinacionalne kompanije itd.

Izvođeci koncepciju organizacije društva i društvenih odnosa iz karaktera i osobnosti naše socijalističke revolucije, te marksističke misli i analize mogućnosti socijalističkog preobražaja jugoslavenskog društva, a utemeljujući je u ideji i praksi samoupravljanja, tj. društvenom vlasništvu, slobodnom i udruženom radu, historijskoj ulozi radničke klase i samoupravljanju kao osnovnom društvenom odnosu u cjelini društvene organizacije, tj. u samoupravljanju kao sistemu koji je anticipacija zajednice slobodnih proizvođača, naše shvaćanje uloge i funkcije države, u okviru samoupravljanja kao revolucionarne diktature proletarijata, izraženo u Programu SKJ i Ustavu, zasniva se na historijskom poimanju države, odnosno na koncepciji odumiranja države kroz konstituiranje samoupravljanja kao osnovnog društvenog odnosa.

Međutim, u teorijskoj razradi i praktičnoj realizaciji tog temeljnog određenja funkcije i uloge države u socijalističkom samoupravnom društvu javljala su se, a i danas su prisutna, različita shvaćanja i pojave kao npr.: potpuna negacija uloge države; težnja za podržavljenjem društva i društvenih odnosa ali bez ostvarivanja uloge radničke klase u toj istoj državi; stihijni pritisci za jačanje uloge države nasuprot razvoju socijalističkih samoupravnih odnosa itd. što je proizlazilo kako iz dostignutog stupnja razvoja samoupravljanja kao osnovnog društvenog odnosa, tako i iz pojedinih protivurječnosti i faza našeg društvenog razvoja.

U tom sklopu razmatranje ove teme zahtijeva razjašnjavanje i analizu slijedećih problema i pitanja: historijskog razvoja uloge države u našem društvu; sadašnje uloge države; glavnih načina i oblika ispoljavanja uloge države; karaktera vlasti u našem društvu i analizu konstituiranja samoupravnog socijalističkog društva na osnovama udruženog rada odnosno konstituiranja samoupravljanja kao cjelovitog sistema društvenih odnosa.

BITNE RAZLIKE IZMEĐU SAMOUPRAVNOG I DRŽAVNOG SOCIJALIZMA

1. Izišavši iz rata i revolucije naša zemlja je bila totalno razorena. Bilo je nužno organizirati sve snage za obnovu i stvaranje nove industrije. Ta objektivna situacija kao i snažni idejni utjecaji KP SSSR-a i njihova praksa doprinijeli su i stvaranju socijalističkih proizvodnih odnosa prema modelu izgrađenom u SSSR-u.

Jedna od bitnih karakteristika toga modela socijalizma jest centralizacija odlučivanja i dominantna uloga države u društvenim odnosima. Takav model socijalizma može se nazvati i državni socijalizam.

Donošenjem Zakona o radničkim savjetima 1950. godine otpočeo je u SFRJ novi revolucionarni proces stvaranja samoupravnih socijalističkih odnosa, modela socijalizma različitog od onog koji smo nazvali državni. Razvoj samoupravljanja bitno mijenja i ulogu države u našem sistemu.

Kao što se vidi, čisti »državni« (ili administrativni period) socijalizma kod nas traje vrlo kratko vrijeme, ali elementi toga modela zadržavaju se u našoj praksi do danas iako u bitno smanjenom i transformiranom obliku.

Bitna razlika između »administrativnog« i samoupravnog socijalizma naj-evidentnije i reljefno se može sagledati kada se usporede neka osnovna rješenja iz Ustava FNRJ iz 1946. i Ustava SFRJ iz 1974. godine.

Za Ustav FNRJ iz 1946. su karakteristična ova rješenja:

»Sredstva za proizvodnju u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji jesu ili *općenarodna imovina, tj. imovina u rukama države* ili imovina zadrugnih organizacija ili imovina privatnih fizičkih i pravnih osoba«. (Čl. 14., st. 1)

»Sredstva za proizvodnju u rukama države *iskorišćuje država sama ili ih daje drugome* na iskorištavanje«. (Čl. 14., st. 3)

»U cilju zaštite životnih interesa naroda, podizanja narodnog blagostanja i pravilnog iskorištavanja svih privrednih mogućnosti i snaga, *država daje pravac* privrednom životu i razvitku putem općeg privrednog plana oslanjajući se na *državni* i zadrugni privredni sektor a ostvarujući opću kontrolu nad privatnim sektorom privrede.

U ostvarivanju općeg privrednog plana i privredne kontrole *država se oslanja* na suradnju sindikalnih organizacija radnika i namještenika i drugih organizacija radnog naroda«. (Čl. 15)

»Općenarodna imovina je *glavni oslonac države* u razvitku narodne privrede«. (Čl. 16. st. 1)

»Privrednim i drugim mjerama *država pomaže* radni narod da se udružuje i organizira u cilju obrane od privredne eksploatacije«. (Čl. 20, str. 1.)

Rješenje ovog pitanja u Ustavu iz 1974. g. izgleda ovako:

»Društveno vlasništvo kao izraz socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa među ljudima, osnova je slobodnog udruživanja rada i vladajućeg položaja radničke klase u proizvodnji i u društvenoj reprodukciji u cjelini te osnova vlastitim radom stečenog osobnog vlasništva koje služi zadovoljavanju potreba i interesa čovjeka.

Sredstva za proizvodnju u društvenom vlasništvu kao zajednička neotuđiva osnova društvenog rada i društvene reprodukcije, služe isključivo radu u cilju zadovoljavanja osobnih i zajedničkih potreba i interesa radnih ljudi te razvijanju materijalne osnove socijalističkog društva i socijalističkih samoupravnih odnosa.

Sredstvima za proizvodnju u društvenom vlasništvu, uključujući i sredstva za proširenu reprodukciju, neposredno upravljaju udruženi radnici, koji rade tim sredstvima u vlastitom interesu i u interesu radničke klase i socijalističkog društva. U ostvarivanju te društvene funkcije udruženi radnici odgovorni su jedni drugima i socijalističkoj zajednici kao cjelini«. (Načela Ustava, glava III. str. 1 i 2).

»Rad čovjeka jedini je temelj prisvajanja proizvoda društvenog rada i upravljanja društvenim sredstvima«.

Iz tih se uspoređenja dvaju Ustava može veoma lako uočiti glavna razlika između ona dva modela socijalizma:

- u administrativnom je glavni faktor država,
- u samoupravnom je glavni faktor udruženi radnik-radnička klasa.

SVE SU INTENZIVNIJI PROCESI JACANJA KOMUNISTICKOG DRUŠTVA

Socijalizam je, prema marksističkim shvaćanjima, prelazni period između kapitalizma i komunizma. Kao prelazni period on ne može biti zatvoren konzistentan sistem sa svojim stalnim zakonitostima, ne može biti jednoznačan, homogen sistem. Budući da je prelazni period, u njemu se stalno miješaju utjecaji dva sistema: kapitalističkog i komunističkog.

Centralni problem i zadatak suvremenog razvoja socijalizma svodi se na to, kako u tom prelaznom periodu što više jačati i učvršćivati elemente komunističkog sistema.

Samoupravni socijalizam daje šansu, prevagu jačanju onih elemenata socijalizma, koji ubrzavaju približavanje komunizmu — budućem društvenom uređenju suvremenog čovječanstva.

Ne treba nikako zaboraviti da se i u najrazvijenijim kapitalističkim državama, u krilu tog sistema stvaraju i elementi i snage koje pripremaju tlo za komunizam. To je u prvom redu ogroman razvoj proizvodnih snaga, njihovo podružljavanje putem koncentracije, sve veći zahtjevi za participacijom radnika u upravljanju proizvodnjom, jačanjem uloga kapitalističkih država u proizvodnji te rješavanju zajedničkih potreba (kolektivna potrošnja).

U pogledu komunističkog društva danas su uvriježena dva shvaćanja koja teško mogu izdržati marksističku kritiku.

Po jednom shvaćanju *komunizam se shvaća statično*, tj. kao sistem koji treba odjednom da nastupi po završenom periodu socijalizma.

Međutim, takav stav nije zasnovan na dijalektičkom materijalizmu po kojemu se do novih društvenih formacija i sistema dolazi tek onda kada se u starim sistemima razviju bitni elementi koji omogućuju i traže novi sistem.

Zbog toga se elementi komunizma moraju rađati u socijalizmu. Oni se čak stvaraju i u kapitalističkom sistemu.

Samoupravni model socijalizma se bori da u etapi socijalizma kao prelaznom periodu bitno razvija elemente komunističkog sistema.

Po drugom shvaćanju koje je još šire prisutno, smatra se da komunizam može nastati tek onda kad nastupi *takvo obilje proizvoda* da će biti moguće primijeniti princip: *svatko prema svojim sposobnostima, svakome prema potrebama*.

Prvi dio parole je prisutan i u socijalizmu (pa i u drugim društvenim sistemima) »svatko prema svojim sposobnostima«. Bitan je drugi dio principa »svakome prema potrebama«.

Glavna razlika prema kapitalizmu je u kapitalističkoj paroli »svakome prema vlasništvu kapitala« a socijalizam u drugom dijelu parole koji u socijalizmu glasi »svakome prema radu« (ili rezultatima rada). Time i socijalizam priznaje nejednakost među ljudima.

Međutim, u nizu oblasti u krilu socijalizma se stvaraju uvjeti za primjenu komunističkog principa »svakome prema potrebama«.

U osmogodišnjem osnovnom školovanju taj je princip osiguran Ustavom.

U srednjem i visokom obrazovanju taj je princip također zastupljen jer sva omladina ima ista prava. No, to je za sada samo djelomično sprovedivo, jer dio radničke omladine nema objektivno iste šanse kao djeca iz drugih društvenih sredina.

I u *zdravstvo* je ugrađen komunistički princip da se na temelju solidarnosti i uzajamnosti (ovdje nisu još sasvim uključeni individualni poljoprivrednici) liječe svi osiguranci.

U rješavanje *stambenog pitanja* je samo djelomično ugrađen taj princip, a akcije solidarnosti za njegovo rješavanje samo potvrđuju da je na tom području komunistički princip manje prisutan, nego što to već sadašnji odnosi i potrebe omogućuju i traže.

Postoji opća saglasnost danas kod nas da je u pogledu *brige o djeci* veoma zapostavljen komunistički princip, tim više što je tu posrijedi u najširem i najkonkretnijem smislu reprodukcija društva.

Elementi komunističkog sistema su prisutni i u mnogim drugim aspektima u našem društvu, i to ne samo u našem. Ovdje ću iznijeti samo neke takve tendencije.

Tu svakako spada *princip ubrzanog razvoja nerazvijenih*, utvrđen Ustavom SFRJ. Taj princip ima za nas višestruko značenje. To je odluka da se nerazvijeni približe razvijenima, jer se time jedino može osigurati ne samo princip »nagrađivanja prema radu«, već i princip ravnopravnosti naroda i narodnosti, a također i približavanje principu »svakome prema potrebama«.

Princip »ubrzanog razvoja nerazvijenih« postaje sve više *svjetski princip ili problem*. Suvremeno čovječanstvo sve teže podnosi ogromne razlike u uslovima života radnika i čitavog naroda. A te razlike su tako velike da bi se moglo utvrditi da u historiji nikad do sada nisu bile tako izražene. Stotine milijuna ljudi danas gladuje, a milijuni umiru od gladi.

Stihiju pojava koju često danas kritikujemo, a veoma je agresivna i naglašena u našem sistemu jest uravnilovka. To je, kao što se zna, stalan problem u svim socijalističkim zemljama. Međutim, to jest savjestan komunistički princip (ili tendencija). Često se te tendencije nazivaju »jednakost u siromaštvu«. I radnička klasa često stihijno djeluje na tom pravcu. *Uravnilovka* odražava i suvremenu komunističku težnju radnika za što manjim socijalnim razlikama. (Stihijna težnja radničke klase).

Ta tendencija je i u našem društvu stalno prisutna i javlja se u određenim vremenskim periodima u vidu koncepcije i pritiska, pogotovu u uvjetima privredne krize ili širenja socijalnih razlika.

To ostaje stalni problem socijalističkog društva, gdje su stalno prisutna kolebanja između nagrađivanja prema radu i uravnilovke. Čim razlike u nagrađivanju postanu prevelike, a standard najslabije plaćenih radnika dođe na kritično nisku tačku, počinje stihijni pokret za uravnilovkom.

O negativnim aspektima uravnilovke u pogledu proizvodnje dane su mnoge kritične analize, ali je dosad malo rečeno o tome *šta je u našim uslovima uravnilovka*.

Mi se po tome stalno branimo, ali nemamo za određeno razdoblje utvrđene kriterije šta se smatra uravnilovkom?

Da li se uravnilovkom može smatrati odnos osobnih dohodaka 1:2 ili se odnos osobnih dohodaka 1:5 ili još viši ne smatra narušavanjem socijalističkog principa nagrađivanja prema radu?

U dobro razvijenim radnim organizacijama, koje dobro posluju, taj odnos se u principu kreće u realizaciji 1:3 ili 1:2,5. Sličan odnos se ostvaruje čak i u najrazvijenijim kapitalističkim zemljama. (Razumije se u odnosu na zaposlene — ne u odnosu na kapitaliste.) Ni nemamo tako utvrđenih principa i to vjerovatno zato što to ne bi odgovaralo birokratiji a dok ne utvrdimo pozitivne principe, uvijek ćemo se braniti od raznih tendencija.

Jedan od generalnih principa ugrađenih u Ustav i naš sistem jest *princip solidarnosti i uzajamnosti*. To je glavni korektiv negativnih aspekata djelovanja tržišta, za ublažavanje primjene principa nagrađivanja prema radu, posebno u odnosu na zadovoljavanje zajedničkih potreba.

I u pogledu primjene tog principa ostaju nedovoljno utvrđena pravila ponašanja, te i tu dosta djeluje stihija, koja onda dovodi do toga da se solidarnost iskorištava za realizaciju parcijalnih interesa, pa često ostanu nepokrivene stvarne potrebe koje se bez solidarnosti ne mogu razriješiti.

Postoje mnogobrojne potrebe koje bi bilo nužno razriješiti na temelju uzajamnosti i solidarnosti, a koje danas apsolutno nisu riješene, ili su loše riješene. Evo nekih primjera:

Krajem 1970. godine bilo je u SRH u dječjim jaslucama samo 0,3% djece u dobi do 3 godine i 8,8% djece u dječjim vrtićima (djeca od 2 do 7 godina).

To znači da je briga za predškolsku djecu ostala na porodici i da je izostala solidarnost.

Prema nekim procjenama samo 11% radnika koristi godišnji odmor izvan mjesta stanovanja.

Loše je i rješenje o nagrađivanju prosvjetnih radnika u nerazvijenim područjima (i ne samo njih). Najniže osobne dohotke i najteže životne uslove imaju prosvjetni radnici u nerazvijenim sredinama. Da bi se smanjile razlike, morao bi se na temelju solidarnosti i uzajamnosti, dati veći materijalni poticaj prosvjetnim radnicima u nerazvijenim krajevima. Čak, kad bi se gledalo samo ekonomskim očima, taj stupanj solidarnosti ne bi značio »dotaciju« i prelijevanje, jer najtalentiraniji đaci iz tih krajeva nalaze zaposlenje u razvijenim sredinama.

Izgradnja principa solidarnosti i uzajamnosti važna je i zbog toga što se time ublažavaju protivurječnosti unutar radničke klase, i što bi se objektivno mogla smanjiti potreba da država intervenira u društvene odnose.

Iako je *solidarnost i uzajamnost instrument komunističkog društva*, i tek će u njemu doživjeti najveći stupanj sveobuhvatnosti radi primjene principa »svakome prema potrebama«, vidjeli smo da taj princip nalazi široku primjenu u socijalizmu, a pod pritiskom radničke klase prodire i u kapitalističke sisteme.

Solidarnost i uzajamnost nisu samo socijalna kategorija, nego jesu i sve više postaju prvorazredna ekonomska kategorija.

Solidarnost i uzajamnost postaju bitan preduslov funkcioniranja velikih sistema u obrazovanju, zdravstvu, socijalnoj zaštiti te djelomično u kulturi. To zbog toga što u tim djelatnostima nije moguća tržišna razmjena rada ni stalna neposredna razmjena rada između svih potencijalnih korisnika i radnih ljudi koji daju usluge. Zato je tu nužno da svi ulažu sredstva na temelju solidarnosti dok korištenje usluga nije uvijek vezano uz istovremena davanja sredstava. Naime, neki koriste usluge intenzivno, dok drugi »miruju« sa svojim potrebama ili čekaju korištenje tih usluga u budućnosti (školovanje djece, liječenje).

Načelo uzajamnosti i solidarnosti ima u našem društvu i značajnu ulogu *korektiva socijalnih razlika* nastalih na temelju nagrađivanja prema radu.

Prema tome, *postojanje obilja proizvoda* jest smo jedan element prelaska u komunizam. Drugi isto tako značajan element jest *postojanje takvih društvenih odnosa* koji će to obilje iskoristiti podjednako za sve ljude. Obilje omogućuje primjenu principa »svakome prema potrebama«, ali je nužna i organizirana radnička klasa koja to može provesti.

Na kraju ovog razmišljanja o nekim elementima komunističkog društva može se utvrditi da komunizam nije neki daleki cilj, da je on društveni pravac koji već danas postaje sve više realnost te da se određeni elementi komunističkog sistema snažno danas probijaju bilo stihijno bilo organiziranom akcijom komunističkih i drugih radničkih partija.

BITNA RAZLIKA IZMEĐU SAMOUPRAVNOG I DRŽAVNOG SOCIJALIZMA JE U SHVAĆANJU ULOGE DRŽAVE

Razlika između administrativnog (državnog) socijalizma i samoupravnog socijalizma jest veoma kompleksan problem koji se može svesti na shvaćanje *uloge države u socijalizmu*.

Po idejama administrativnog socijalizma *država je glavni faktor* u rukama radničke klase u borbi za socijalizam, i jača naročito u »privredno-organizatorskoj« i »kulturno-odgojnoj« ulozi (to je »glavni zadatak« kako kaže Staljin).

Ta shvaćanja su danas vladajuća u socijalističkim zemljama. (Kod nas su bila vladajuća do 1950. godine).

Očito je da su takva shvaćanja u direktnoj suprotnosti sa stavovima klasika marksizma o ulozi države. Taj stav je najjasnije izrazio Engels u »Anti-Dühringu« slijedećom formulacijom:

»Kada više ne bude društvenih klasa koje se moraju držati u potčinjenosti, kada više ne bude vladavine jedne klase nad drugom i borbe za opstanak, koja ima svoje korijene u suvremenoj anarhiji proizvodnje, *kada budu uklo-njeni svi sukobi i nasilja koja otuda proističu*, onda se više neće imati tko ugušivati i suzbijati, onda će nastati potreba za državnom vlašću, koja danas vrši tu funkciju. Prvi akt u kom će država istupiti kao stvarni predstavnik čitavog društva — pretvaranje sredstava za proizvodnju u društvenu svojinu — bit će ujedno njen posljednji samostalni akt kao države. Miješanje državne vlasti u društvene odnose postat će malo-pomalo suvišno i prestat će samo od sebe. *Na mjesto upravljanja osobama doći će upravljanje stvarima i rukovo-đenje procesima proizvodnje. Država se ne »ukida«, ona izumire.*«

Staljin na XVIII. kongresu SKP (b) 1939. godine, vrlo paušalno i lažno prelazi preko tog stava Engelsa tvrdeći, istovremeno, da je ta njegova teza pravilna što se tiče uloge države unutar SSSR-a, ali se ne može prihvatiti u cjelini zbog kapitalističkog okruženja. On lažno tvrdi (kao što se za vrijeme drugog svjetskog rata i kasnije potvrdilo): »Otpala je, izumrla, funkcija vojnog ugušivanja u samoj zemlji, jer je eksploatacija uništena, jer eksploatora više nema i nema tko da bude ugušivan«. Istovremeno razvija tezu koja je i danas priznata o tzv. *trećoj funkciji države* (prva je gušenje unutrašnjeg neprijatelja, druga obrana od vanjskog neprijatelja), privredno-organizatorskoj i kulturno-odgojnoj.

Već je i u uvodu istaknut glavni razlog koji je doveo do toga da se kao glavni faktor izgradnje socijalizma smatra država. To je *nerazvijenost zemalja* koje su prve stupile na put izgradnje socijalizma i to je *nepostojanje stihijnih zakonitosti socijalističkog sistema* (kao prelaznog sistema). Glavni akt socijalističke (proleterske) revolucije jest eksproprijacija kapitalista i stvaranje uslova za komunističko društvo.

Ipak, tvrdnja da je »nerazvijenost« zemalja koje su krenule putem socijalizma glavni uzrok stvaranju dogme o državi kao glavnom faktoru razvoja socijalizma trpi takve kritike da bi se moglo ustvrditi da je izmišljena radi umirenja savjesti.

Činjenica je, naime, da i u najrazvijenijim kapitalističkim državama značajno raste uloga države.

Mislim da bi uzroke toj pojavi jačanja uloge države trebalo tražiti u prvom redu u činjenici *da je snaga, homogenost interesa i organiziranosti radničke klase nedovoljna da prevladava objektivne protivurječnosti u društvu pa i u samoj radničkoj klasi.*

Na to su se nadovezali interesi državne birokracije, koja se kao reprezentant države javlja kao »spasilac« i glavni faktor razvoja socijalizma. Tu je onda i stvaranje dogme o državi, te nepovjerenje u stvarne mogućnosti i snagu radničke klase. Birokracija i njeno ponašanje stvaraju (i imaju) vlastite zakonitosti koje često interese birokracije uzdižu na rang interesa radničke klase (pa i iznad interesa klase).

SKJ i drug Tito, u obrani samostalnosti našeg socijalističkog razvoja i u borbi protiv staljinizma, koji glorificira ulogu države i etatizma, koji zaobilazi historijsku ulogu radničke klase, dali su svojim rješenjima uloge države historijski izazov suvremenim tendencijama kako u socijalizmu tako i u kapitalizmu.

SKJ hrabro rehabilitira marksističko-lenjinističku postavku o *nužnosti odumiranja države u socijalizmu.*

Takav kurs je počeo 1950. godine uvođenjem radničkih savjeta, dobio svoju glavnu idejnu platformu u Programu SKJ, a značajno oživotvorenje u Ustavu 1974. godine.

Pošto će o rješenjima novog Ustava kao i o tendencijama u praksi biti riječi u kasnijim razmatranjima, smatram veoma korisnim da se ovdje podsjetimo na ideje o ulozi države kako ih je formulirao Program SKJ.

»Značajan uticaj na socijalistički razvitak u doba prelaza iz kapitalizma u socijalizam dobiva pojava etatičkog birokratizma i birokratizma uopće. Pobjedničkog radničkoj klasi država je neophodno potrebna za duži ili kraći historijski period ne samo kao instrument borbe protiv ostataka starog društva, već i radi uspostavljanja i učvršćenja ekonomskih odnosa zasnovanih na društvenoj svojini nad sredstvima za proizvodnju kao dominantnih društvenih odnosa. U prelaznom periodu kada društvo još nije izgradilo novu osnovu ili se još nije na njoj učvrstilo i nije našlo nove mehanizme privrednog i društvenog upravljanja, socijalistička država dobiva naročitu progresivnu ulogu u privrednom i društvenom upravljanju.

Vršeći svoje funkcije u privredi, država ima tendenciju da privredu liši njenog unutrašnjeg pokretača kako bi samu sebe postavila i predstavila kao društvenu neophodnost. Kada se takve tendencije jače ispolje, država se može pretvoriti u faktor stagnacije i kočenja društvenog razvitka, u faktor koji sprečava konstituiranje novih društvenih mehanizama preko kojih se obezbjeđuje daljnji porast socijalizma«. (Str. 35 i 36.)

»Izvan tih okvira, u sferi same socijalističke izgradnje, i država će se nužno sve više preobražavati u oblik društveno-ekonomske organizacije za vršenje određenih zajedničkih društvenih funkcija.

Ona će se sve manje javljati kao instrument sile, a sve više kao instrument društvenog samoupravljanja, zasnovanog na svijesti o zajedničkim materijal-

nim interesima radnih ljudi i na konkretnim potrebama njihovih proizvodnih organizacija«. (Str. 121).

»U doba prelaza iz kapitalizma u socijalizam tendencije birokratizma se pojavljuju kao ozbiljan društveni faktor, a borba protiv birokratizma je od presudnog značaja. U periodu prelaza iz kapitalizma u socijalizam birokratizam se prvenstveno javlja kao tendencija da vlast postane polazna točka jednog procesa u kome bi državni aparat sve više dobivao odlučujuću ulogu u produkcionim i društvenim odnosima uopće, da, kao monopolni upravljač, zamijeni funkcije nekadašnjeg kapitaliste u proizvodnji, da na taj način postane u društvu samostalan i odlučujući ekonomski činilac — sve više ograničavajući slobodu rada i neposrednog proizvođača — i da u konačnoj liniji, deformiše razvitak socijalističkih odnosa«. (Str. 149. Program SKJ — izdanje Kultura 1958. g. — Beograd.)

O čemu govore ti stavovi Programa SKJ i šta je njihova poruka?

Kao *prva poruka* mogla bi se istaknuti ona o birokratizmu, posebno etatičkom birokratizmu. S obzirom na nužnu ulogu države u prelaznom periodu »tendencije birokratizma se pojavljuju kao ozbiljan društveni faktor, a borba protiv birokratizma je od presudnog značaja«.

Ta opasnost od prevlasti birokratizma se posebno izražava u opasnosti da se »državni« aparat (kad god se govori o državnom aparatu treba uključiti i partijski »aparat«, odnosno partijska rukovodstva) toliko osamostali i da postane »samostalan i odlučujući ekonomski činilac« te da u tom svojstvu » — sve više ograničavajući slobodu rada i neposrednog proizvođača — da u konačnoj liniji, deformiše razvitak socijalističkih odnosa«.

Ti stavovi Programa odlučno upozoravaju na opasnosti jačanja uloge države i u vezi s tim na jačanje birokratskog etatizma kao opasnog faktora za umrtvljavanje originalne uloge radničke klase, te poziv na borbu protiv takvih tendencija.

Program je naročito jasan s definicijom da:

»Vršeći svoje funkcije u privredi, država ima tendenciju da privredu (mi bismo danas rekli »udruženi rad« — primjedba G. C.) liši njenog unutrašnjeg pokretača kako bi samu sebe postavila i predstavila kao društvenu neophodnost...«.

Ta upozorenja Programa i tendencije našeg savremenog razvoja potvrđuju da je ta opasnost još prisutna i u našem samoupravnom društvu.

Druga poruka Programa jest definicija pozitivne (progresivne) uloge države u suvremenim socijalističkim uslovima: »u prelaznom periodu kada društvo još nije izgradilo novu osnovu ili se još nije na njoj učvrstilo i nije našlo nove mehanizme privrednog i društvenog upravljanja, socijalistička država dobiva naročitu progresivnu ulogu u privrednom i društvenom upravljanju«.

Ta poruka samo potvrđuje da se ni naše društvo ne može izolirano razvijati i da je određena uloga države progresivna i u razvoju samoupravnog socijalizma.

Tu ideju izaziva i ova misao Programa:

»Pobjedničkoj radničkoj klasi država je neophodno potrebna za duži ili kraći period ne samo kao instrument borbe protiv ostataka starog društva,

odnosa».

Mislím da ne treba mnogo objašnjavati da je država potrebna radničkoj klasi sve do konačnog uništenja klasnog neprijatelja kako unutrašnjeg tako i vanjskog, naročito onog povezanog s unutrašnjim neprijateljem. Ta uloga države nikada nije dovedena u pitanje ni Programom ni našim ustavima.

Istina je da su i takvu klasnu, proletersku ulogu države pokušali minimizirati, ili je se odreći anarho-liberalistički i nacionalistički elementi. Ti pokušaji su bili usmjereni upravo na to da se omogući neprijateljskim klasama prodor u naše redove i povratak starog sistema. Ti utjecaji su bili, na žalost, u određenim periodima, tako prodorni da su direktno slabili organe gonjenja koji su se morali izravno suprotstavljati klasnom neprijatelju.

Takvi negativni utjecaji su zaustavljeni, osobito utjecaji i neposredne akcije klasnog neprijatelja koji se protiv našeg društvenog sistema koristio i koristi najoštrijim metodama borbe kao što su individualni teror i diverzije. Prema tome, klasična uloga naše države ne dolazi u pitanje, njena snaga mora biti proporcionalna s prijetnjom domaćeg klasnog i vanjskog protivnika.

Međutim, ono što karakterizira naš sistem i u pogledu tih »klasičnih« funkcija države jest činjenica da i te funkcije prestaju sve više biti funkcije s kojima se bave ili su zaduženi isključivo državni organi.

I one sve više doživljavaju podruštvljenje pod utjecajem razvoja samoupravljanja, i to upravo na području tzv. najklasičnijih funkcija države: »zaštite poretka i narodne obrane.

Na oba područja razvijaju se novi faktori te zaštite, a to su:

općenarodna obrana i samozaštita. (O tome se može reći i mnogo opširnije.)

Prema tome, o toj funkciji države nije nikada bilo sporova. Međutim, kod nas su se neke struje osamostalile i čak dovodile u pitanje i tu funkciju države, ali to je u ovoj fazi našeg političkog razvoja prevladano.

Treba priznati i drugu pozitivnu ulogu države prema Programu SKJ, a to je »radi uspostavljanja i učvršćenja ekonomskih odnosa zasnovanih na društvenoj svojini nad sredstvima za proizvodnju...«.

Mi bismo danas rekli da je potrebna zaštita klasnih pozicija radničke klase u borbi za samoupravni socijalizam.

»Slučaj« s A 15 (ustavna odluka o neodređenoj ulozi radničkog savjeta) bio je velika pouka. Pokazalo se, naime, da su tehno-birokrati nadmoćniji, organiziraniji od radničke klase i da su uz odgovarajuću podršku državne birokratije uzrokovali stagnaciju samoupravljanja.

»Odlučnim idejno-političkim akcijama SKJ *prevladano je privremeno zaostajanje u razvoju socijalističkog samoupravljanja i snažno intenzivirana borba za njegov daljnji razvoj.*

(Rezolucija X kongresa »Borba za daljnju izgradnju socijalističkog samoupravljanja i zadaci SKJ«.)

Prema tim iskustvima moglo bi se formulirati pravilo da u progresivnu ulogu radničke države mora biti uključena i zaštita socijalističkih produk-

cijskih odnosa koji osiguravaju dominantnu ulogu radničke klase. (Nije progresivna uloga socijalističke države kada učvršćuje ulogu birokracije da djeluje »mimo« radničke klase.)

Prema tome, radi osiguranja postignutih revolucionarnih tekovina radničke klase i osiguranja njene historijske uloge u izgradnji socijalizma i komunizma ostaje progresivna uloga radničke države. Međutim, jasno je da obe te funkcije postupno slabe, odumiru čim se jača socijalističko društvo. (To opširnije.) Ostaje u stvari sporna funkcija države u društvenoj reprodukciji, posebno u razvoju privrede i društvenih službi.

Kao što se iz svih ranijih razmatranja može zaključiti za suvremeno čovječanstvo se može ustvrditi da je *jačanje uloge države zakonitost bez obzira na društvene sisteme.*

U biti se sve okreće oko uloge države u društvenoj reprodukciji (kao što bi Staljin rekao o trećoj funkciji), jer o drugim funkcijama države nema tako velikih konfrontacija.

Jugoslavenski komunisti su odlučno ustvrdili da država nije i ne mora biti glavni faktor u društvenoj reprodukciji.

Ni mi nismo nikada tvrdili da država nema nikakve uloge u pogledu razvoja i društvene reprodukcije. Očito je da bi takav stav bio nerealan i da ga je nemoguće prihvatiti.

I prema shvaćanjima samoupravnog socijalizma država ima potrebnu ulogu u privrednom razvoju. Problem je, međutim, u tome kako ustvrditi pravu mjeru toj ulozi države. Bit je u tome što je stalna tendencija i kod nas da se ta uloga države stalno oštro jača i stihijski probija. O tim pojavama bit će konkretnijih razmatranja kasnije.

Zbog postojećih društvenih protivurječnosti našeg društva stalno je prisutna opasnost da se *država od arbitra u rješavanju protivurječnih interesa* pretvori u gospodara i glavni faktor društvene reprodukcije, odnosno u bitan faktor produkcijskih odnosa.

Interesantna je ideja Programa da će se država »... nužno sve više preobražavati u oblik društveno-ekonomske organizacije za vršenje određenih zajedničkih društvenih funkcija...«.

Inače, u širem shvaćanju pojam države obuhvaća zajedništvo ljudi na određenom teritoriju. To je danas najčešće zajednički život određene nacije u okviru konkretnog teritorija. U svim »državama« ljudi uređuju niz odnosa bez asistencije države kao faktora vlasti. Stupanj tog samoreguliranja je veoma različit, ovisno o društvenim sistemima i snazi vladajuće klase.

Normalno je da će stupanj samoreguliranja društvenih odnosa imati kompletnu ulogu u komunističkom društvu, a samoupravni socijalizam također osigurava taj »nedržavni« oblik uređenja društvenih odnosa.

Naš Ustav daje definiciju federacije i republika kao državnih zajednica te kao socijalističkih samoupravnih demokratskih zajednica.

Za općinu se kaže da je samoupravna i osnovna društveno-politička zajednica. Tu pojam društveno-političke zajednice podrazumijeva određene funkcije državne vlasti, koje se vrše na teritoriju općine.

Inače se pojam društveno-politička zajednica upotrebljava i za federaciju, republiku, pokrajine, a po ustavima republika može i međuopćinska zajednica (i gradska) postati društveno-politička zajednica.

Bitno je naglasiti da naš Ustav, a naročito načela otvaraju kurs *jačanja samoupravne funkcije naših zajednica a slabljenje* (odumiranje) *državnih funkcija*, odnosno njihovo svodenje u društveno-potreban okvir na ovom stupnju razvoja našeg društva.

NOVA KONCEPCIJA FEDERACIJE GARANTIRA JOS POTPUNIJE OSTVARIVANJE NACIONALNE RAVNOPRAVNOSTI

Rješenje nacionalnog pitanja, samoupravnih socijalističkih odnosa i izgrađivanje federativnog uređenja bitno predodređuje ulogu države u našem sistemu (i ne samo u našem sistemu).

I po tim pitanjima su naša rješenja originalna i suprotna su suvremenim tendencijama u svijetu.

Inače, dominiraju tendencije da u federativnim državama jača centralizam na štetu federalnih jedinica. I u državama koje nisu federacije, veoma su jake tendencije centralizacije državne vlasti na štetu lokalnih zajednica. Posljedica je udaljavanje državne vlasti i odlučivanja od nacije, odnosno od građana.

Naša federacija, onako kako je formirana državnim ustavnim amandmanima i dovršena novim Ustavom — oblik je bez presedana državnog uređenja složene države.

Stvorili smo potpuno novi, originalni oblik federacije koji nema usporedbe ni sa jednim klasičnim oblikom federativnog ili konfederativnog uređenja države.

Ocjenujemo da smo novim Ustavom osigurali rješenje nacionalnog pitanja u SFRJ na ovom stadiju našeg razvoja, osiguravajući punu i realnu ravnopravnost svih naroda i narodnosti bez obzira na njihovu brojnost, ekonomsku razvijenost i slično.

To je bitan korak dalje od ranijeg načina rješavanja tog pitanja kod nas.

Ravnopravnost se osigurava mnogim instrumentima izraženim u Ustavu ali najvažnije je da se glavna pitanja u SFRJ rješavaju dogovaranjem i sporazumjevanjem bez majorizacije i nametanja stavova većine manjini.

Mi smo definitivno odbacili bilo kakve tendencije centralističkog hegemonizma i bilo kakve tendencije asimilacije pojedinih naroda i narodnosti. Svako prisilno »otuđivanje» nacionalnosti daje obratne efekte, a najčešće potiče nacionalizam i šovinizam.

I u pogledu narodnosti (nacionalnih manjina) dajemo originalna rješenja koja im praktično osiguravaju ravnopravnost u SFRJ.

Ravnopravnost mađarske a posebno albanske narodnosti osigurana je Ustavom SFRJ formiranjem pokrajina: Vojvodine i Kosova. Status tih pokrajina se veoma približio statusu republika. U ustavima republika i pokrajina se konkretno osigurava ravnopravnost narodnosti u tim republikama bez obzira

na njihov broj. Suverena prava narodnosti se osiguravaju i u općinama gdje te narodnosti žive.

Tako Ustav SR Slovenije posebno osigurava ravnopravnost Talijana i Mađara; Ustav SR Hrvatske ravnopravnost Mađara, Čeha, Slovaka, Talijana, Ukrajinaca; Ustav SR Srbije ravnopravnost Roma, Rumunja, Bugara i sl.; Ustav Makedonije i Crne Gore ravnopravnost Albanaca itd.

U svim republičkim ustavima osigurava se svim narodnostima pravo na proporcionalno sudjelovanje u organima vlasti općine i republika, pravo na upotrebu jezika, razvoj kulture itd. Nespojiv je s našom koncepcijom o nacionalnom pitanju bilo kakav pritisak na narodnosti radi njihove asimilacije i sprečavanja njihovih veza s matičnim nacijama.

Naš model rješenja nacionalnog pitanja ima direktan odraz i na ulogu SFRJ u politici *nesvrstanih*, jer svoja unutrašnja rješenja možemo lako nuditi kao model za međunarodne odnose. I kada Jugoslavija i drug Tito govore o ravnopravnosti naroda onda to djeluje uvjerljivo zbog naših unutrašnjih rješenja.

Otvorenu bitku za potpuno ravnopravne odnose među narodima, naša Partija je izvojevala za vrijeme revolucije; prenijela je tu borbu 1948. godine za ravnopravnost među socijalističkim zemljama, da bi je posljednjih 15 godina proširila na svjetskoj areni zajedno s nesvrstanim većinom zemalja svijeta.

Naše rješenje nacionalnog pitanja i pozicija federacije nisu slučajno dani. To je rezultat rješenja samoupravnih socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa.

Postoji dijalektičko jedinstvo rješavanja klasnih i nacionalnih interesa.

Samo oslobođeni rad, udruženi radnik koji suvereno odlučuje o uslovima rada, o proizvodnji i čitavoj raspodjeli svog viška rada — može riješiti i nacionalno pitanje — i to na dosljednoj internacionalističkoj poziciji.

Slobodnom radu i radničkoj klasi nije potrebno da bilo i kome oduzimaju višak rada, ni pojedincu ni naciji.

Zbog toga je samoupravni socijalizam jedina realna alternativa za rješavanje nacionalnog pitanja, kako unutar složenih nacionalnih država, tako i na međunarodnom planu.

Drugim riječima, treba konstatirati da samo radnička klasa može biti nosilac originalnog nacionalnog interesa, i faktor ujedinjavanja s drugim nacijama na ravnopravnoj osnovi.

Da li smo mi danas poslije danih ustavnih rješenja sposobni da dosljedno riješimo nacionalno pitanje, odnosno da li naša federacija to osigurava?

Načelno govoreći, to Ustav osigurava.

Međutim, realizacija ustavnih stavova je proces, zapravo treba biti bitku za oživotvorenje ustavnih rješenja.

Još postoje velike prepreke na putu od ustavnih ideja do njihovog ostvarenja.

Treba tek da se izborimo za to da radnička klasa zagospodari raspodjelom dohotka i društvenom reprodukcijom — što je bitan preduslov, kako za samoupravni socijalizam tako i za dosljedno rješenje nacionalnog pitanja (di-

jalektičko jedinstvo). (Borba za ustavno formiranje OOUR-a, radnih organizacija, složenih organizacija, SIZ-ova, mjesnih zajednica, delegatskog sistema, ovladavanje financijskim i trgovačkim kapitalom itd.)

Raniji državno-kapitalistički (ili državno-vlasnički) sistem kod nas, stalno je gurao na centralizam i veliko-državni hegemonizam. Republike su se borile za raspodjelu centraliziranih državnih investicijskih fondova, svi su ocjenjivali da su prevareni, da nisu adekvatno i dovoljno dobili, i tako su nastajale međunacionalne (međurepubličke) konfrontacije. Poznato je, na primjer, koliko su hrvatski nacionalizam i tzv. masovni pokret u SRH koristili parolu o opljačkanosti SR Hrvatske.

Postoje objektivne *proturječnosti u odnosima naših republika i pokrajina*. Te proturječnosti potiču iz značajnih razlika između razvijenih i nerazvijenih republika, iz razlika u strukturi proizvodnih snaga, iz činjenice da je bankarski i trgovački kapital neadekvatno raspoređen i sl.

Svjetski problem odnosa između proizvođača i prerađivača sirovina kod nas je veoma prisutan, a, na žalost, nismo ga efikasno razriješili. To moramo riješiti da bismo mogli pomoći i traženju rješenja u svjetskim razmjerima. Apsolutno su neodrživi dosada vladajući stavovi kod nas da bi te odnose trebalo da rješava tržišna stihija (i to i ona inozemna).

Definitivno smo spoznali da objektivne protivrječnosti među republikama ne treba (i da nije moguće) rješavati silom, već isključivo dogovaranjem i samoupravnim sporazumijevanjem na ravnopravnim osnovama.

Očito je da za takvo sporazumijevanje treba uzeti u obzir naročito dvije stvari, i to:

Prvo, u samoupravnom društvu ne može biti nikave eksproprijacije dohotka bilo pod kojim izgovorom, a ta mogućnost je stalno prisutna bilo u instrumentima društvenog plana bilo u tržištu. Poznat je svjetski suvremeni fenomen da razvijene zemlje pod »jednakim« (i tobože pravednim) utjetima eksploatiraju i eksproprijiraju rad i radne rezultate nerazvijenih zemalja. (Sada postoji organizirana pobuna razvijenih kapitalističkih zemalja na čelu s dr Kisindžerom protiv proizvođača nafte i zbog »previsokih« cijena nafte koja je ranije pod pritiskom razvijenih prodavana po niskim cijenama.)

Kao korektiv stihijnom djelovanju tržišta u naš Ustav je ugrađen veoma važan instrument a to je *fond za razvoj nerazvijenih republika i Pokrajine Kosovo*.

U Ustav SFRJ smo ugradili dva glavna instrumenta koji treba da spriječe negativno stihijno djelovanje tržišta na položaj nerazvijenih. To negativno djelovanje tržišta se i u našim uvjetima postojanja jedinstvenog tržišta sastoji u tome da razvijeniije sredine i razvijeniije republike, putem »ravnopravne« i »pravedne« razmjene na tržištu prisvajaju dio dohotka nerazvijenih sredina (i republika).

Fond za razvoj nerazvijenih (kao prvi instrument) ima ulogu da spriječi negativne utjecaje tržišta na razvoj nerazvijenih, a istovremeno on je i fond solidarnosti radničke klase SFRJ za ubrzaniji razvoj nerazvijenih republika i Kosova, da bi se sve više ublažavale razlike između razvijenih i nerazvijenih — te da se i na taj način otklone uzroci mogućih međunacionalnih protivrječnosti i da se *osigura stvarna ravnopravnost*.

Slični instrumenti su prisutni i u odnosima razvijenih i nerazvijenih unutar pojedinih republika.

Već smo ranije istakli da samo oslobođeni rad i radnička klasa mogu definitivno riješiti nacionalno pitanje. Radničkoj klasi ne treba eksploatacija rada drugih dijelova radničke klase, bilo unutar iste nacije ili na međunarodnom nivou. Bitni njen interes je da ovlada rezultatima svojeg rada, kako unutar užih zajednica tako i na međunarodnom planu.

I tu se javlja suštinsko objašnjenje za parolu »Proleter i svih zemalja, ujedinite se!«

Samo sprečavanje bilo kakve eksploatacije tuđeg rada bitan je preduslov za rješenje i prevladavanje nacionalnog pitanja.

Ovdje treba tražiti i uzroke zašto nije bilo moguće prevladati nacionalno pitanje u situaciji kada je kičma nacije seljaštvo. A tu situaciju smo i mi imali dugo poslije rata dok smo bili nerazvijeni i dok je seljaštvo bilo većina naroda.

Seljaštvo nije moglo postati glavni nosilac društvenog razvoja, odnosno nije moglo postati glavna, vodeća klasa, te je služilo interesima raznih vladajućih klasa. Zbog toga je i bilo rezerva raznih vladajućih klasa i u pogledu nacionalnog pitanja i nacionalnih odnosa.

Seljaštvo, sudbinski udruženo s radničkom klasom, i pod njenim rukovodstvom je u našoj revoluciji bitan faktor, kako za pobjedu socijalizma tako i za rješenje nacionalnog pitanja.

Iako narode Jugoslavije veže etnička bliskost i dio zajedničke historije, kao glavne vezivne ujedinjavajuće faktore treba ustvrditi:

— svijest da bi razdvojeni postali lak plijen imperijalizma. Tu istinu su naši narodi shvatili kroz historiju, a naročito za vrijeme NOB-a kada su se definitivno uvjerali da samo združeni mogu obraniti slobodu;

— *izgradnja samoupravnog socijalizma* postaje glavni vezivni (i internacionalni) faktor zajedništva naših naroda i narodnosti, jer uspostavlja trajne faktore koji ujedinjavaju naše narode.

Na kraju ovih razmatranja može se slobodno ustvrditi da je historija, kao i sva dosadašnja iskustva, potvrdila da se nacionalno pitanje ne može riješiti bez oslobođenja rada i bez dominantne uloge radničke klase.

Sve druge klase i kaste (osim radnog seljaštva) ne samo da ne mogu riješiti svoja nacionalna pitanja, već niti žele, naprotiv njima je nacionalno pitanje bogomdani faktor za održavanje svoje vlasti i svojih sebičnih interesa. Samo je radničkoj klasi strana nacionalna uskogrudnost i sebičnost, dok sve eksploatatorske klase upravo svojim uskim i sebičnim interesima potčinjavaju sve pa i nacionalne interese.

Poznato je da su kapitalizam odnosno buržoazija najzaslužniji za formiranje modernih nacija. Stvaranje nacija bilo je potrebno buržoaziji iz više razloga: da se sruši feudalni sistem koji je smetao razvoju kapitalizma i da se u eri slobodne konkurencije (tzv. liberalni kapitalizam) stvori zatvoreno zaštićeno tržište (lovište) za vlastiti kapitalistički razvoj i osiguranje profita.

Zaštita profita bio je i ostao vrhovni zakon ponašanja buržoazije i to ne samo na unutrašnjem već i na međunarodnom planu. Zbog toga su nacija i nacionalni osjećaji ostali veoma pogodne pojave obilnog korištenja za isključivo uske interese buržoazije, kako u borbi protiv vlastite radničke klase tako i u borbi za interese buržoazije u međunarodnim odnosima.

Međutim, naciju i nacionalne osjećaje ne koristi buržoazija samo kao klasa za svoje sebične interese. Svi klasni neprijatelji i sve antiradničke struje su se specijalizirale za korištenje nacionalnog pitanja. U toj igri su veoma aktivne i religije kao zaštitnici svojih užih interesa, tako i interesa eksploata-torskih klasa.

I u uvjetima socijalizma pa čak i u samoupravnom socijalizmu postoje žive i žilave snage koje koriste nacionalna pitanja za svoje interese. Birokri-tija i tehno-birokratija su dokazale i dokazuju da i u našim uvjetima mogu uspješno koristiti nacionalne okvire i granice radi realizacije svojih interesa, a protiv originalnih interesa radničke klase.

Malograđanština u socijalizmu je živa kategorija i lako postaje saveznik svakome tko koristi nacionalne osjećaje protiv interesa radničke klase.

A sada želim istaći konkretna i glavna ustavna rješenja našeg federativnog sistema i ulogu pojedinih država u tom sistemu.

Ustav polazi »od prava svakog naroda na samoopredjeljenje, uključujući i pravo na otcjepljenje«, i od činjenice, da su svi narodi i narodnosti odlučili dobrovoljno da se ujedine u SFRJ.

Čitava federalna zgrada polazi od republika i pokrajina kao osnovnih, temeljnih državnih zajednica što je vidljivo iz slijedeća dva ustavna rješenja:

»Radni ljudi i narodi i narodnosti ostvaruju svoja suverena prava u socijalističkim republikama, i u SAP u skladu s njihovim ustavnim pravima a u SFRJ kad je to, u zajedničkom interesu, ovim ustavom utvrđeno« (Osnovna načela, poglavlje I.).

I druga ustavna formulacija:

»Socijalistička Republika je država utemeljena na suverenosti naroda i na vlasti i samoupravljanju radničke klase i svih radnih ljudi te socijalistička samoupravna demokratska zajednica radnih ljudi i građana i ravnopravnih naroda i narodnosti« (Čl. 3. Ustava).

Novi Ustav SFRJ jest društveni dogovor svih naših naroda i narodnosti kojim se utvrđuju zajednički poslovi koji se rješavaju na nivou federacije.

Državni i društveni poslovi se vrše i raspoređuju po slijedećim linijama:

- a) u okviru Republike i Pokrajine,
- b) određeni zajednički poslovi se vrše preko organa federacije (Ustavom dogovoreni),
- c) određene poslove obavezno zajednički rješavaju i usklađuju republike na nivou federacije,
- d) republike i pokrajine usklađuju i koordiniraju prema potrebi poslove i rješenja koja spadaju u isključivu njihovu nadležnost.

Za razmatranje naše teme od interesa je upoznavanje s načinom rješavanja zajedničkih pitanja preko organa federacije i putem obaveznog usaglaša-

vanja stavova republika i pokrajina (*načelno sporazumijevanja republika i autonomnih pokrajina*).

1) Federacija preko saveznih organa vrši: (nadležnosti federacije uključujući i zakonodavstvo — čl. 281. Ustava),

a) obranu zemlje, zaštitu suvereniteta, odluku o ratu i miru — ustvrđuje osnove sistema narodne obrane i to naročito:

— *osnovna* prava i dužnosti radnih ljudi i građana, udruženog rada, DPZ-a,

— ustvrđuje prioritet u proizvodnji za potrebe narodne obrane,

— ustvrđuje *osnove* planova i pripremnih mjera za obranu zemlje,

— proglašava mobilizaciju,

— uređuje rukovođenje i komandovanje oružanim snagama SFRJ i ostvaruje vrhovno komandovanje oružanim snagama,

— uređuje i organizira JNA te rukovodi i komanduje njome itd.;

b) osigurava sistem socijalističkih samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa i jedinstvene osnove političkog sistema,

— uređuje *osnovna prava* radnika u udruženom radu te osnovna prava i obveze organizacija udruženog rada, karakter i režim društvenih sredstava,

osnovna prava radnih ljudi u osiguranju socijalne sigurnosti i solidarnosti,

— uređuje osnove obveznih odnosa (obligaciona prava);

c) utvrđuje vanjsku politiku SFRJ

— i sve druge poslove vezane za inostranstvo;

d) uređuju *osnove sistema* zaštite poretka (državna sigurnost), osigurava djelatnost službe državne sigurnosti,

— sigurnost saobraćaja i sl.;

e) osigurava funkcioniranje jedinstvenog jugoslavenskog tržišta (značajan dio toga vrše i republike sporazumnim donošenjem odluka),

— uređuje osnovne odnose kojima se osigurava jedinstvo jugoslavenskog tržišta i to: slobodno kretanje rada, sredstava, roba i sl. na čitavom teritoriju SFRJ, slobodno osnivanje i udruživanje organizacija udruženog rada te slobodno obavljanje njihove djelatnosti na cijelom teritoriju SFRJ,

— zakonima uređuje niz konkretnih odnosa nabrojanih u čl. 281. točka 5. Ustava,

— sprečava monopol (čl. 255).

Iz tih, iako djelomično navedenih poslova organa federacije, treba konstatirati da je bitno *smanjen* njihov opseg u usporedbi sa svim ranijim ustavnim rješenjima. Osim toga, kao što se vidi, svuda se naglašava da se preko organa federacije rješavaju *osnovi, osnovna prava i sl.*

Ono što karakterizira vršenje zajedničkih poslova preko organa federacije jeste rješenje da se tu odluke mogu donositi *većinskim odlučivanjem* u Saveznom vijeću Savezne skupštine i u SIV-u i drugim saveznom organima osim u Predsjedništvu SFRJ gdje se radi na osnovi usklađivanja stavova svojih članova. Za to većinsko odlučivanje može se ustvrđivati i kvalifikovana većina ili poseban postupak.

Ono što je bitno za formiranje saveznih organa jeste paritetna zastupljenost pokrajina u:

Predsjedništvu SFRJ
Skupštini SFRJ
Ustavnom sudu
Saveznom sudu
Savjetu guvernera Narodne banke
dijelu SIV-a.

Paritetna zastupljenost nije prihvaćena za savezne sekretare i druge funkcionare koji rukovode saveznom upravom i saveznom organizacijama iako Ustav obavezuje da se i ovdje mora voditi računa o nacionalnom sastavu.

Na temelju paritetne zastupljenosti formirani su i rukovodeći organi SKJ na nivou federacije.

Duboki smisao paritetnog formiranja glavnih organa federacije jeste osiguranje ravnopravnosti naroda i narodnosti u federaciji i onemogućavanje majorizacije interesa brojnijih nacija.

Iako je određene odluke federacije moguće donijeti većinskim putem, i tu se uvriježila praksa usaglašavanja stavova a izbjegava se praksa nadglasanje pojedinih republika.

2) Drugi način odlučivanja o federalnim poslovima jeste donošenje odluka sa strane Vijeća republika i pokrajina Skupštine SFRJ.

Te odluke vijeće donosi na osnovi usaglašenih stavova skupština svih republika i pokrajina.

U suštini se ovdje skupštine republika i pokrajina javljaju kao sastavni dio skupštine SFRJ, a delegacije u Vijeću republika i pokrajina rade po imperativnom mandatu.

Na taj način se rješavaju glavna pitanja ekonomskog sistema i ekonomske politike i to: (čl. 286. Ustava)

- društveni plan SFRJ,
- ustvrđuje politika i donose savezni zakoni u oblastima:
  - monetarni sistem i emisija novca
  - devizni sistem
  - vanjsko-trgovački promet, kreditni i drugi ekonomski odnosi s inozemstvom
  - formiranje novčanih i deviznih rezervi i raspolaganje njima
  - carinska i izvan carinska zaštita
  - društvena kontrola cijena
  - kreditiranje bržeg razvoja nerazvijenih republika i Kosova
  - ustvrđivanje prihoda DPZ-a oprezivanjem u prometu
  - sistem i izvori sredstava za financiranje federacije
  - mjere za ograničenje tržišta i slobodnog prometa roba i usluga
  - ustvrđivanje mjera za kompenzacije
  - udruživanje u Saveznu komoru te obavezno udruživanje organizacija udruženog rada u zajednice
  - ukupan opseg rashoda budžeta federacije.

U ovu kategoriju odlučivanja spada i promjena odnosno donošenje Ustava SFRJ, koji donosi Savezno vijeće uz suglasnost skupština svih republika i pokrajina.

U Ustavu je predviđen postupak za situaciju kada ne dođe do suglasnosti među republikama.

Na prijedlog Predsjedništva SFRJ, Vijeće republika i pokrajina donosi zakon o privremenim mjerama, ako Predsjedništvo ocijeni da bi nerješavanje određenog pitanja moglo dovesti do većih poremećaja na tržištu ili da bi mogla nastati znatna šteta za društvenu zajednicu ili bi bili ugroženi interesi narodne obrane, ili bi mogli nastati neravnopravni ekonomski odnosi između republika i pokrajina i nemogućnost izvršavanja obaveza prema nerazvijenim ili međunarodnih obaveza.

Zakon o privremenim mjerama donosi Vijeće republika i pokrajina dvo-trećinskom većinom od ukupnog broja članova (ne od svake delegacije posebno).

Ova se procedura morala predvidjeti da bi se osigurao kontinuitet u funkcioniranju federacije.

Kao što se vidi, u djelokrug rješavanja federalnih pitanja na način usaglašavanja stavova republika i pokrajina spadaju upravo ona pitanja koja bitno utiču na uslove rada i stvaraja dohotka što znači da utiču na ravnopravan položaj svake republike. Očito je da ova pitanja ne valja rješavati nadglasavanjem jer se tu rješavaju najosjetljivija pitanja međunacionalnih odnosa.

Na taj način se jača i odgovornost republika pred jugoslavenskom javnošću, i uklanja se mogućnost prebacivanja odgovornosti na jugoslavenski centar odlučivanja.

Ovo rješenje je potpuno novo, bilo je u diskusijama znatnih otpora i crnih predskazivanja.

Međutim, prema dosadašnjim iskustvima iako kratkoročnim mi možemo biti zadovoljni sa ovakvim rješenjem.

INTEGRACIJA NUŽNA ALI NA SAMOUPRAVNIM OSNOVAMA

Uvijek se govori o prelaznom periodu između kapitalizma i komunizma, međutim, i u okviru socijalizma može se govoriti o raznim prelaznim periodima.

U razvoju socijalizma to je *prelazni period između administrativnog i samoupravnog socijalizma*. Tu postoje već do sada mnogobrojni međuprostori, u kojima djeluju *stare snage* i stalno vuku ka povratku na administrativni socijalizam ili ka njegovom jačanju. Međutim, nije riječ samo o »starim snagama« već i objektivnim faktorima koji stihijno traže jačanje uloge države i u našim uvjetima.

a) *Glavni takav faktor koji objektivno utječe na ta kolebanja jest stihijno djelovanje tržišta, djelovanje zakona robnonovčanih odnosa, i neizgrađenost zakonitosti samoupravnog socijalizma.*

U tom međuprostoru stalno je prisutna tendencija jačanja uloge države, posezanja za mnogobrojnim interventnim mjerama da bi se razriješili protivrječni interesi i uskladio razvoj.

Najteža krizna situacija nastaje onda kada se državnim intervencijama još produbljuju protivrječnosti, a to se dešavalo i još se dešava. Kada se govori

o ulozi države uvijek se misli na utjecaj svih društveno-političkih zajednica. Poslije reforme federacije u pogledu utjecaja na direktne investicije naročito postaju moćne republike kao država. Utjecaj republika kao država značajan je i u razvijenim republikama, a naročito je naglašen u nerazvijenim republikama, u vezi s rasporedom sredstava namijenjenih za fond za razvoj nerazvijenih.

Pod utjecajem »države« još su tzv. *političke investicije*, megalomanski infrastrukturni projekti, dupli kapaciteti itd., koji su često vezani za međunarodne zajmove i čvrsto povezani s različitim vanjskim poduzećima.

Navest ću dva primjera negativnih utjecaja »republičkih država« na funkcioniranje jedinstvenog jugoslavenskog tržišta i na čvrstinu društvenog sistema SFRJ.

Prvi primjer je *izgradnja auto-puteva u Jugoslaviji*. Istovremeno se startalo s izgradnjom 5 auto-puteva u SFRJ, i to:

- Gorica-Ljubljana-Maribor (Italija-Austrija preko Slovenije),
- Rijeka-Zagreb-Varaždin (Jadransko more — Mađarska preko Hrvatske),
- Sarajevo-Zenica (prema Mostaru i Jadranskom moru i prema Auto-putu Beograd-Zagreb),
- Beograd-Noví Sad i dalje prema Mađarskoj (spoj Mađarske i srednje Evrope i Bliskog istoka preko Srbije),
- makedonski auto-put (Skopje-Gevgelija — . . . . .).

Za takvu izgradnju auto-puteva u SFRJ dala je kredite međunarodna banka. Taj kredit je uglavnom znatno ispod 50% vrijednosti objekata.

Interesantno je spomenuti da nije dat kredit za izgradnju centralnog auto-puta Jugoslavije: Ljubljana-Zagreb-Beograd-Niš-Skoplje, niti je počela izgradnja tog puta.

Auto-put »Bratstva i jedinstva« Zagreb-Beograd ostao je zaboravljen.

Glavni integracijski put Jugoslavije ostao je zaobiđen osim dijelova tih pet auto-puteva.

Istovremena izgradnja auto-puteva u SFRJ jest megalomanska koncepcija razvoja duboko protkana lokalnim i nacionalnim interesima. To je istovremeno i neekonomski pristup. Ekonomski, to bi se moglo uzeti kao primjer stvaranja mrtvih kapitala.

O megalomaniji političara još bolji je primjer stav bivšeg hrvatskog rukovodstva koje je istovremeno tražilo i podržavalo izgradnju tri auto-puta u SR Hrvatskoj i tunela kroz Učku.

Drugi primjer je izgradnja određenih industrija u SFRJ, posebno industrije bijele tehnike i automobila, ali i nekih drugih. U republikama su se formirale organizacije udruženog rada vezane za različite inozemne partnere pod različitim uvjetima.

Tu je posrijedi kooperacija i tzv. zajednička ulaganja, ali i forma uvoza u našu zemlju i ovladavanje našim tržištem pod povoljnim uvjetima. Kad spominjemo duple kapacitete onda su tako stvoreni kapaciteti najopasniji, jer se tu preko »nacionalnih« privreda uključuju i inozemni faktori.

(Do sada su u automobilskoj industriji prisutne talijanske, francuske i njemačke tvrtke.)

Objektivni faktor koji potiče određene protivrječnosti među republikama jest *stepen razvijenosti i struktura proizvodnje*. Analizom strukture proizvodnje uočava se da je u nerazvijenim republikama značajniji sektor industrije koja proizvodi sirovine, a u razvijenim prerađivačka industrija te trgovina i bankarstvo. To je pojava koja i u svjetskim razmjerima produbljava jaz između razvijenih i nerazvijenih. Ta proturječnost i u našim uvjetima izaziva pojačanu intervenciju republičkih država, ali i savezne države.

Tržište i robno-novčane zakonitosti i primjena socijalističkog *principa nagrađivanja prema radu* dovode do jačanja socijalnih razlika u našem društvu. Te socijalne razlike povremeno poprimaju takve razmjere da izazivaju stihijne otpore i tada se vrše pritisci na državu da intervenira u suzbijanju tih razlika. To su u našem društvu već redovne periodične pojave za koje bi se moglo već reći da postaju zakonitost u našem razvoju.

To jest *sukob između komunističkog principa — svakome prema potrebama i socijalističkog principa, nagrađivanja prema radu*.

U operativnom ratu protiv komunističkih tendencija upotrebljavamo izraz *borba protiv uravnilovke*. (Ne samo mi, ta parola je prisutna u svim socijalističkim zemljama.)

Zbog te protivrječnosti povremeno se pojavljuje intenzivnija intervencija države.

b) Najznačajniji fenomen »prelaznog« perioda od administrativnog na samoupravni socijalizam u našim jugoslavenskim uslovima jest *stvaranje otuđenih centara finansijske moći i značajan proboj kapital-odnosa* u naše društveno-ekonomske odnose.

Ta pojava je najviše došla do izražaja u *bankarskom sistemu*. Mi smo reorganizirali banke i ustvrdili da su one samostalne institucije zadužene za kreditnu politiku. Na banke su velikim dijelom prenijete obaveze države u pogledu proširene reprodukcije, ali i sredstva tzv. državnog kapitala za pokrivanje tih obaveza.

Vrlo brzo su se banke koje su trebale biti servis proizvodnje pretvorile u gospodara proizvodnje i počele su se formirati jake tendencije osamostaljenja finansijskog kapitala.

I ideje samoupravljanja su ovdje potpuno postavljene na glavu. Zaposleni u bankama su formirali shvaćanje da su njihova »samoupravna« prava da komanduju sredstvima proizvođača.

Slično bankama formirala se i *veletrgovina i vanjska trgovina* u otuđene centre finansijske moći. Oni su kao posrednici između proizvođača i potrošača, te između proizvođača i izvoza — uvoza postali također u značajnoj mjeri osamostaljen faktor i od servisa proizvodnje su se pretvorili u komandanta nad proizvodnjom, a čak bi se o tzv. reeksporterima moglo govoriti i o *osamostaljenju trgovačko-finansijskog kapitala*.

Osamostaljenje otuđenih centara finansijske moći pokazalo se većom opasnošću za jugoslavensko samoupravno socijalističko društvo od državnog socijalizma.

Država je uvijek bila više ili manje pod kontrolom društveno-političkih organizacija i pritiska javnog mišljenja, a i pod određenom kontrolom skup-

ština DPZ-a. Bankovni i trgovački kapital bio je manje osjetljiv na društvene pritiske.

Osobito se pokazao opasnim spoj tih otuđenih centara financijske moći s državnim aparatom i Narodnom bankom.

Koliki je utjecaj tih otuđenih centara moći najbolje potvrđuje učešće pojedinih društvenih segmenata u proširenoj reprodukciji.

Nije još dat potpun odgovor zašto su se u našem društvu mogle pojaviti takve tendencije koje su potpuno tuđe socijalizmu i koje su veoma bliske zakonima kapitalističkog društva ako ne i identične s njima.

Ta otuđenja i deformiranje socijalističkih odnosa poprimilo je takve razmjere da je bila nužna odlučna politička akcija SK (21. sjednica, Pismo CK i druga Tita, odluke X kongresa) i donošenje ustavnih amandmana i novog Ustava koji je direktno morao formulirati rješenja protiv takvih tendencija.

Iako je, međutim, od donošenja ustavnih amandmana (1971) prošlo više od 3 godine ipak i dandanas ti otuđeni centri moći djeluju prilično neokrnjeni, što samo govori o njima kao o objektivno stvorenoj snazi.

Postoji mnogo uzroka tome fenomenu u razvoju našeg društva, što će zahtijevati dublja proučavanja. Ovom prilikom želim istaknuti neke važne tendencije.

— I ovdje su *stihijno tržište i zakonitosti robno-novčanih odnosa* imali presudan utjecaj.

Čvrsta zatvorenost naših poduzeća i njihova orijentacija isključivo na stihijno tržište i vođenje bespoštedne i beskrupulozne konkurencije često pod parolom tko će koga, dovela je do slabljenja udruženog rada i samoupravljanja u cjelini i omogućila bankarskim a naročito trgovačkim kućama (u prvom redu reeskonterima) da potčinjavaju proizvođače i eksploatiraju njihov rad. Nedostatak udruživanja i planiranja omogućio je takve negativne tendencije.

Formirani su *kreditni odnosi* kao glavni odnosi između zajmodavaca i zajmotražilaca, gdje su »vlasnici« novčanih sredstava (banke) davali kredite proizvođačima za proširenu reprodukciju (ne samo za proširenu reprodukciju već i za tekuću proizvodnju), a oni su to vraćali putem anuiteta. Ako nisu mogli vraćati onda se država javljala kao posrednik s tim da banke nisu trebale ostati »oštećene«. Takvi odnosi su stalno reproducirali sve veću zaduženost privrede, i sve veću ovisnost o bankama. Tu je u prostor nestajanja uloge države u direktnim investicijama odlučno nastupao bankovni kapital, redovno prebacujući poslovne neuspjehe na udruženi rad i na intervenciju države.

— *Neizgrađenost zakonitosti socijalističkog samoupravnog društva* (ili nepostojanje tih zakonitosti) također su omogućili takve tendencije. Istaknut ću ovdje samo neke od tih neizgrađenih zakonitosti o kojima danas već mnogo više znamo nakon donošenja Ustava.

U prvom redu to je Ustavom proglašena *zakonitost o minulom radu*. Ustav odlučno i izričito zabranjuje otuđenje minolog rada od radnika, što je upravo i bio glavni »zadatak« bankarskog i trgovačkog kapitala. Zauzeti su odlučni stavovi o likvidiranju tzv. državnog kapitala i određenog bankarskog

i trgovačkog kapitala koji su svi stalno reproducirali *kapital-odnos* koji je deformirao osnovni socijalistički samoupravni odnos.

Drugo pravilo koje Ustav proklamira jest definicija *društvenog vlasništva* u samoupravnom društvu kao negacija bilo čijeg vlasništva: i *privatnog i državnog i grupnog*. Mi ne priznajemo eksploataciju radne snage ni po kojoj osnovi, a naročito ne po osnovi raspolaganja društvenim sredstvima.

S tim je povezan i čitav sistem samoupravljanja. Svaki radnik i svaki kolektiv može raspolagati samo onim što je svojim radom stvorio (u to je uključen i dio raspolaganja dohotkom, stvorenim na temelju gazdovanja sredstvima minulog rada).

Time se i samoupravljanje stavlja u svoje prave okvire. Nema samoupravljanja i suverenog odlučivanja onim što su drugi stvorili.

Grupno-vlasnički odnosi su se pojavili u veoma širokim razmjerima i to pod firmom obrane samoupravljanja jer se počelo proglašavati da je bilo kakvo i bilo čije miješanje u dohodak poduzeća direktno kršenje samoupravljanja. Te tendencije su naročito došle do izražaja u trgovačkim i bankarskim »kućama« i u onim organizacijama koje su po prirodi posla ili po tržišnim odnosima bile monopolisti.

Ta psihologija grupno-vlasničkih odnosa imala je mnogostruko štetne posljedice: stimulirala je kapital-odnos, zatvorenost poduzeća i bezobzirnu konkurenciju na tržištu, pretjerane razlike u osobnim dohocima, energično sprečavanje udruživanja rada i sredstava, slabljenje socijalističkih principa uzajamnosti i solidarnosti itd.

Koncepcije grupno-vlasničkih odnosa su stimulirale uskogrudne i partikularističke interese, otvarale široka vrata malograđanštini, stimulirale su elitizam i stvorile realnu bazu nacionalizmu i anarholiberalizmu. Ako se za dio dohotka teško može ustvrditi koji ga je kolektivitet učinio — onda se tu mora u određenim formama javljati radnička klasa kao cjelina koja će o tom dijelu dohotka odlučiti ali nikako razni otuđeni centri financijske moći.

c) Stvaranje *mnogobrojnih fondova* u prelazu od državnog na samoupravni socijalizam jest značajna karakteristika tog perioda.

Fondovi su trebali bitno smanjiti državno odlučivanje i omogućiti veći društveni utjecaj u usmjeravanju sredstava za tzv. zajedničke potrebe. Stvaranje fondova je skinulo sa budžeta financiranje društvenih službi, i niz intervencija u život i razvoj privrede. Na budžetu je ostalo više-manje samo klasično funkcioniranje vlasti i Armija ili kako to danas nazivamo financiranje općedruštvenih potreba.

Paralelno sa stvaranjem fondova počelo je i uvođenje tzv. *društvenog upravljanja*.

Oba ta procesa su počela da se razvijaju u našem sistemu prije dvadesetak godina, tj. neposredno poslije formiranja radničkih savjeta. To je samo dokaz koliko je u našoj revoluciji bila prisutna svijest o tome da se bitka za samoupravljanje ne može dobiti samo uvođenjem samoupravljanja u materijalnoj proizvodnji.

Vjerojatno je još prerano davati ocjene društvenom upravljanju i fondovima, jer su dosadašnji razvoj i praksa dali uglavnom negativne odgovore.

Pokušat ću biti objektivan u ocjeni tih pojmova, koliko je to uopće moguće u sadašnjim uvjetima.

Društveno upravljanje i fondovi su preteča samoupravnih interesnih zajednica.

Pod društvenim upravljanjem se razumijevalo formiranje zajedničkih, mješovitih organa upravljanja u ustanovama društvenih službi. Ti organi su bili sastavljeni od stalno zaposlenih u tim ustanovama i od korisnika njihovih usluga. Zadatak im je bio ustvrđivanje *politike rada i razvoja*, ali se oni nisu mogli miješati u konkretnu raspodjelu dohotka unutar ustanove, o čemu su odlučivali isključivo zaposleni u toj ustanovi.

Po toj koncepciji su formirani školski odbori, savjeti na fakultetima, savjeti u zdravstvenim ustanovama i sl.

Prema ocjenama (službenih) u eri funkcioniranja tih organa društvenog upravljanja davane su vrlo pozitivne ocjene o njihovom radu kao bitnom doprinosu razvoju samoupravljanja u cjelini.

Gledano danas, mislim da su te ocjene bile ispravne, naročito u pogledu nužne konfrontacije i suradnje davalaca i korisnika usluga. Pa ipak je došlo do rasformiranja i brzog nestanka tih društvenih organa upravljanja.

Glavni uzrok toj pojavi su bila shvaćanja, koja su prevladala, da je čak i to minimalno »miješanje« u rad ustanova elementarno kršenje samoupravnih prava zaposlenih u tim službama. U stvari tu se podleglo tehnokratskim i anarholiberalističkim shvaćanjima o samoupravljanju kao sistemu koji se iscrpljuje unutar čvrsto zatvorenih poduzeća i ustanova bez mogućnosti društvene intervencije u bilo kojem obliku, čak i bez prava intervencije širih dijelova i interesa radničke klase na *uže* dijelove. U biti, društveno upravljanje je srušilo grupno-vlasničko shvaćanje. Koncepcije o formiranju SIZ-ova, a osobito osnovnih SIZ-ova, najbolje potvrđuju koliko je ideja društvenog upravljanja bila progresivna.

Paralelno sa stvaranjem društvenih organa upravljanja otpočeo je i *proces stvaranja fondova* za financiranje oblasti društvenih djelatnosti i fondova za proširenu reprodukciju. To su *dvije glavne vrste fondova: budžetski* koji su se alimentirali sredstvima iz budžeta i *društveni fondovi* koji su imali samostalne izvore prihoda, neovisno o budžetu, ali prihode koji su ustvrđeni državnim instrumentom.

Značajne su razlike između te dvije vrste fondova i po načinu formiranja organa upravljanja fondovima; upravne odbore budžetskih fondova imenovale su skupštine DPZ iz reda zainteresiranih dijelova društva, a upravne odbore društvenih fondova formirali su direktno zainteresirani.

Iz budžetskih fondova davana su sredstva uglavnom nepovratno, a iz društvenih na kredit. Društveni fondovi su bili uglavnom investicijski fondovi (savezni, republički, općinski) i reproducirali su tzv. *državni kapital*.

Fondovi su pokazali više vitalnosti nego društveno upravljanje i zadržali su se do 1975. godine kada je u toku njihova transformacija u SIZ-ove.

(Krajem 1972. bilo je u općinama SRH 1330 fondova, u prosjeku 13 fondova po jednoj općini, a u Republici do 20 fondova. Ukupna sredstva fondova bila su veća od ukupnih budžetskih sredstava.)

Stvaranje fondova bio je pokušaj deetatizacije u stvaranju dohotka i funkcioniranje društvenih službi, a stvaranje društvenih fondova pokušaj deetatizacije proširene reprodukcije.

Fondovi su osnovani za pojedine oblasti (nauku, osnovno obrazovanje, usmjereno obrazovanje, kulturu, zdravstvenu zaštitu itd.).

Izvori prihoda tih fondova bili su određeni državnim mjerama, a raspoređivali su ih upravni odbori tih fondova pod dominantnim utjecajem državnih organa.

Članove upravnih odbora fondova u pravilu su imenovale skupštine društveno-političkih zajednica, a u neke su, na osnovi propisa, zainteresirane organizacije delegirale određen broj članova. Najčešće se broj članova upravnih odbora kretao između 7 i 15.

Najznačajniji pozitivan doprinos fondova razvoju samoupravljanja jeste taj što su oni, više nego državna uprava, provodili financiranje društvenih djelatnosti na temelju određenih programa rada i što su u organima upravljanja fondovima bili djelomično zastupljeni i korisnici usluga.

Također se i u pogledu investicijskih fondova (društvenih fondova) pokazalo više sluha prema ekonomski rentabilnim investicijama i oni su manje bili podložni pritiscima za »političkim« investicijama nego državni fondovi.

Šteta je i promašaj našeg društvenog razvoja što smo *razdvojeno postavljali i razvijali ulogu fondova i društvenog upravljanja*. Time smo odvojili materijalnu bazu od upravljanja i time unaprijed i nesvjesno odredili priremenost obiju tih formi, a danas intezivno tražimo rješenja da ih putem SIZ-a spojimo.

Negativan aspekt rada fondova jest činjenica da se u osnovi zadržao budžetski sistem i otuđenje raspolaganja sredstvima od onih koji ta sredstva stvaraju. U upravnim odborima fondova zadržali su najveći utjecaj oni koji su ta sredstva dobivali uz stalnu asistenciju države.

Po nekim ocjenama takav je fondovski sistem još više udaljio donošenje odluka od davalaca sredstava nego što je to slučaj s donošenjem budžeta od strane skupština društveno-političkih zajednica.

Isto tako su stalno bile prisutne ocjene da je zbog fondova i društvena kontrola slabija nego prilikom kontrole i usmjeravanja skupština DPZ, i da je time zapravo sužen temelj društvenog utjecaja. Te ocjene (i pritiske) treba primiti s velikom rezervom, jer je tu u stvari riječ o utjecajima općinskih i republičkih birokratskih struktura.

Na kraju promišljanja o fondovima treba reći da su izrečene definitivne i autoritativne društvene ocjene da se *fondovski sistem odlučivanja mora ukinuti* (Ustav i odluke X kongresa SKJ). Tu odluku su mnogi shvatili kao zabranu spominjanja imena fonda.

Treba, međutim, razumjeti bit društveno-ekonomskog odnosa, samoupravnog odnosa, da nije posrijedi ukidanje nekog naziva, pojma, već ukidanje starih društveno-ekonomskih odnosa koji su dovodili do eksproprijacije i otuđenja odlučivanja o stvorenom dohotku.

Prema tome, *naziv fond* će ostati u našoj terminologiji, ali je bitno da se izmijeni raniji sadržaj društvenog odnosa i da se uskladi sa samoupravljanjem.

Iako smo fondove ustavno »likvidirali«, treba priznati da su oni ostali u našem sistemu i da će vjerojatno još dugo ostati kao forma odlučivanja, bilo *pod nazivom fondova ili nekim drugim imenom*. Izvjesno je, na primjer, da će se u mnogim SIZ-ovima još dugo odlučivati na fondovskim a ne na samoupravnim načelima.

Uostalom, ostaju i po Ustavu neki klasični fondovi, a to je *fond za razvoj nerazvijenih* u Saveznom ustavu i u Ustavu SRH. To su fondovi (sistem društvenih fondova) koji osiguravaju razvoj nerazvijenih udruživanjem sredstava, ali glavne odluke donose društveno-političke zajednice, a ne oni koji ta sredstva stvaraju.

Danas još postoje *razna sredstva* u općinama (posebno u gradovima) koja se formiraju na temelju renti, a posebno poslovnog prostora, stanova, građevinskog zemljišta, koja stalno i stihijno poprimaju fondovska obilježja i time se osamostaljuju od samoupravljanja.

Iako smo fondove ustavno »likvidirali«, treba proiznati da su oni ostali u našem sistemu i da će vjerojatno još dugo ostati kao forma odlučivanja, bilo *pod nazivom fondova ili nekim drugim imenom*. Izvjesno je, na primjer, da će se u mnogim SIZ-ovima još dugo odlučivati na fondovskim a ne na samoupravnim načelima.

Uostalom, ostaju i po Ustavu neki klasični fondovi, a to je *fond za razvoj nerazvijenih* u Saveznom ustavu i u Ustavu SRH. To su fondovi (sistem društvenih fondova) koji osiguravaju razvoj nerazvijenih udruživanjem sredstava, ali glavne odluke donose društveno-političke zajednice, a ne oni koji ta sredstva stvaraju.

Danas još postoje *razna sredstva* u općinama (posebno u gradovima) koja se formiraju na temelju renti, a posebno poslovnog prostora, stanova, građevinskog zemljišta, koja stalno i stihijno poprimaju fondovska obilježja i time se osamostaljuju od samoupravljanja.

d) Tehnokratija

Kao ozbiljna prepreka razvoja samoupravljanja pokazala se tehnokratija ili tehnomenadžerske strukture. Mislim da je potpuniji pojam kada se govori o *tehnomenadžerskim snagama*.

O prevlasti tehnomenadžerskih struktura govori se onda *kada se stručni organizatori proizvodnje, umjesto da što uspješnije organizuju radne procese u skladu sa savremenim tehnološkim, tržišnim i drugim uslovima, pretvaraju u komandu nad radnicima u pogledu upravljanja proizvodnjom i raspodjelom*. Dio tehničke inteligencije se tu javlja kao komanda nad proizvodnim radom, a dio rukovodilaca organizacija udruženog rada, to također čine kao menadžeri koji uspostavljaju spoj s »vanjskim« svijetom, tj. s tržištem, bankama i drugim faktorima o kojima ovisi veći ili manji uspjeh organizacije udruženog rada.

Postoje uproštena i nepravilna shvaćanja da su svi inženjeri i drugi stručnjaci tehnokrati, a svi rukovodioci OUR-a tehnomenadžeri ili menadžeri. Inženjeri su visokvalificirani radnici i neposredni proizvođači dok stručno rade i obavljaju svoje poslove. Tada su u istom položaju kao i drugi radnici. Tek kada u društvenom odnosu postaju faktor koji komanduje radnicima i

direktor ili glavni inženjer, te počinju imati položaj samoupravnog položaja.

Međutim, pojam tehnokracije, nije uopće vezan isključivo na visoke stručnjake. Poznato je da su najopasniji vidovi tehnokratske moći savezništvo onih koji komanduju radom s rukovodiocima sindikalnih i partijskih organizacija unutar OUR-a, te s organima vlasti u društveno-političkim zajednicama. Zbog toga treba odbiti podmetanja da se inteligencija izjednačava s tehnokracijom.

Tehnokratizam je u našim uvjetima pokazao veliku snagu, i čak se u određenim situacijama pokazao jačim od samoupravljanja odnosno jačim od utjecaja radničke klase.

Ta snaga se najreljefnije uočila primjenom A. 15. Osnovna ideja utkana u A. 15 bila je da se Ustavom ne propisuju organizacijski oblici samoupravnih organa, ocjenjujući da će radnici izabrati one forme koje im najviše odgovaraju. Međutim, tu »slobodu« samoorganiziranja samoupravljanja iskoristile su tehnokratske snage u degradiranju uloge i značenja radničkih savjeta, a jačajući pozicije raznih kolegijalnih stručnih tijela u upravljanju.

Došlo je do zastoja razvoja samoupravljanja, kako to konstatira X kongres.

Tehnokratija je brzo zauzela i one pozicije koje je ranije držala državna birokracija.

Tehnokracija je na političkom i idejnom planu bila oslonac i saveznik glavnim opozicijskim utjecajima protiv samoupravnog kursa a osobito nacionalističkim i anarho-liberalističkim snagama. Tehnokracija je bliža i državnom kapitalizmu i državnom socijalizmu nego samoupravljanju.

Utjecaj tih struktura je vrlo snažan i na rad SK, tako da je bilo nužno aktualizirati parolu o radničkoj većini u SK iako se kvantitetom ne može uvijek osigurati originalan utjecaj radničke klase. Zapažena je bila pojava da se u rukovodstvima SK nalazi veoma veliki broj direktora. Slična pojava se desila i u sastavu skupština DPZ-a. Tako se desilo da u mnogim privrednim vijećima skupština direktori imaju čak i apsolutnu većinu, a da se procenat neposrednih proizvođača sveo na vrlo niske procenante.

Zbog takvih tendencija novim Ustavom se onemogućava sveobuhvatni direktorski utjecaj i zato je Ustav izričito zabranio da se direktori i određeni drugi rukovodni funkcionari u OUR-u biraju u delegacije koje biraju skupštine DPZ-a. Ta ustavna odredba izazvala je u javnoj raspravi o Ustavu veoma žestoke otpore.

Postavlja se pitanje otkuda snaga tog fenomena koji nazivamo tehnokracija? Treba odmah reći da to nije samo naš fenomen već je to fenomen suvremenog čovječanstva i to bez obzira na društvena uređenja, iako postoje određene specifičnosti za svaki društveni sistem, a posebno za naš samoupravni, o čemu se mora voditi računa.

Glavni razlog jačanja uloge tehnokracije u suvremenom svijetu jeste *sve veća uloga stručnosti i znanja u proizvodnji*, čime se stihijno jača uloga elita u proizvodnji (privredi). Pojava elitizma se češće spominje u kulturi, ali za suvremene društvene odnose postaje značajniji »elitizam« u proizvodnji.

Tehnokratizam u kapitalističkim zemljama se javlja kao branilac kapitalističkog sistema ali i kao saveznik tendencija osamostaljenja državne birokracije.

Rukovodeći organi u poduzećima imali su (ili su se kao takvi predstavljali) veliki utjecaj na ustvrđivanje pojedinih uvjeta privređivanja.

Doda li se tome još i činjenica da su te strukture gospodarile minulim radom, dovoljna je lista uzroka jačanja tehnokracije.

Velika zatvorenost poduzeća degradirala je samoupravljanje unutar samog poduzeća, i onemogućila samoupravljanje da ovlada čitavom društvenom reprodukcijom.

Tim tendencijama su doprinosile razlike između fizičkog i umnog rada, a naročito defekti u nagrađivanju prema rezultatima rada. Previše se zadržalo klanjanje pred svjedodžbama — formalnim kvalifikacijama — što je jačalo utjecaj tehnokratskih struktura, a slabilo položaj radnika.

UMJESTO ZAKJUČKA

U ovom napisu kao uvodu u širi rad o odnosu države i samoupravljanja istaknuta su samo neka osnovna pitanja, uglavnom osnovne karakteristike odnosa države i samoupravljanja u dosadašnjem razvoju našeg samoupravnog socijalističkog sistema.

Ostala su netaknuta ili nedovoljno razrađena mnoga druga pitanja; kao na primjer: glavni (osnovni) načini daljnjeg razvoja države u uvjetima razvoja samoupravnog sistema, funkcije državne uprave danas, osnovne tendencije u transformaciji vlasti itd.

Zbog svega toga cilj je ovog članka da istakne složenost problema odnosa države i samoupravljanja, odnosno da pokrene diskusiju o nekim bitnim pitanjima o kojima se u nas malo diskutira.